

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ СКЛАДНИК СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Юлія Шевченко, Катерина Земляченко

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті розглянуто проблему естетичного виховання та з'ясовано основні напрями естетичного виховання молодших школярів. Доведено, що естетичне виховання є організованим, активним і цілеспрямованим процесом, складниками є розвиток у школярів інтересу й любові до природи, набуття вмінь і навичок помічати прекрасне, милуватися ним, здатність до проявів почуття прекрасного в процесі сприйняття явищ природи. Окреслено головні проблеми естетичного виховання молодших школярів і шляхи їх розв'язання через залучення дітей до праці, до трудового навчання. Обґрунтовано положення про те, що естетичне виховання можна здійснювати через залучення до художньо-творчої діяльності в загальноосвітніх закладах, закладах культури, у процесі навчальної діяльності, а також у різноманітних формах і видах позанавчальної виховної роботи. Визначено напрями подальшої роботи, що стосуються, зокрема, впливу занять з трудового навчання й образотворчого мистецтва на виховання в молодшого школяра почуття прекрасного щодо навколишнього середовища.

Ключові слова:

естетичне виховання; молодші школярі; трудове навчання; художньо-творча діяльність.

Анотация:

Шевченко Юлія, Земляченко Катерина. Эстетическое воспитание как важная составляющая становления личности в младшем школьном возрасте.

В статье рассмотрена проблема эстетического воспитания и определены основные направления эстетического воспитания младших школьников. Доказано, что эстетическое воспитание – это организованный, активный и целенаправленный процесс, составляющими элементами которого является развитие у школьников интереса и любви к природе, привитие умений и навыков замечать прекрасное, любоваться им, а также способность проявлять чувство прекрасного в процессе восприятия явлений природы. Выявлены главные проблемы эстетического воспитания младших школьников и пути их решения через привлечение детей к труду, к трудовому обучению. Обосновано положение о том, что эстетическое воспитание может осуществляться через приобщение к художественно-творческой деятельности в общеобразовательных учреждениях культуры, в учебной деятельности, а также в различных формах и видах внеучебной воспитательной работы. Определены направления дальнейшей работы, связанные с влиянием занятий по трудовому обучению и изобразительному искусству на воспитание у младшего школьника чувства прекрасного по отношению к окружающей среде.

Ключевые слова:

эстетическое воспитание; младшие школьники; трудовое обучение; художественно-творческая деятельность.

Resume:

Shevchenko Yuliia, Zemliachenko Kateryna. Aesthetic education as an important part of identity formation in junior school years.

The article studies the problem of aesthetic education and defines basic directions of junior schoolchildren's aesthetic education. It is proved that aesthetic education is an organized, active and purposeful process, the constituent element of which is development of interest and love for nature in schoolchildren, abilities to notice the beautiful and admire it, the ability to demonstrate a sense of beauty in the process of natural phenomena perception. The authors identified the main problems of primary schoolchildren's aesthetic education and the ways to solve them by engaging children in work, in labor training. The idea is substantiated that aesthetic education can be realized through involvement in artistic and creative activity at general education and cultural institutions, as well as in training activities and in various forms and types of extracurricular educational work. The directions of further work connected with the impact of labor training and fine arts classes on fostering a sense of beauty related to the nature environment in junior schoolchildren are determined.

Key words:

aesthetic education, junior schoolchildren, labour training, artistic and creative activities.

Постановка проблеми. З метою естетичного виховання види практичної діяльності на уроках трудового навчання, згідно з навчальною програмою з трудового навчання для загальноосвітніх закладів, диференціюються залежно від регіональних традицій і звичаїв, які ускладнюються в кожному класі через добір об'єктів праці з урахуванням вікових особливостей учнів. Однією з цілей предмета є виховання в учнів ціннісного ставлення до себе як до суб'єкта предметно-перетворювальної діяльності, шанобливого ставлення до людей праці та їхньої професії, трудових традицій українського народу та інших народів світу.

Проаналізувавши Програму з трудового навчання початкових класів з погляду естетичного спрямування (1-4кл.), ми дійшли висновку, що до її складу входять такі змістові лінії: ручна технічна обробка матеріалів,

технічна творчість, декоративно-ужиткове мистецтво й самообслуговування [3, с. 297].

Окремі елементи загальних тем навчальної програми (організація робочого місця на уроці, безпека життя, користування інструментами та матеріалами, бережливе ставлення до використання матеріалів, самообслуговування) є наскрізними. Набуті учнями знання, сформовані вміння й навички розвиваються на кожному уроці в школі, у позаурочній діяльності, зокрема на заняттях у групі подовженого дня й удома.

Естетичне виховання дітей початкових класів загалом має особливе значення для естетичного формування в них почуття прекрасного. Уроки трудового навчання сприяють естетичному розвитку дітей і допомагають краще зрозуміти прекрасне, бачити його там, де воно майже не помітне. Естетичне виховання – це організований, активний і цілеспрямований

процес, складниками якого є розвиток у школярів інтересу й любові до природи, набуття вмінь і навичок помічати прекрасне, милуватися ним, здатність виявляти почуття прекрасного в процесі сприйняття явищ природи. Але щоб естетичне сприйняття явищ природи учнями було плідним, потрібне постійне керівництво вчителя. Педагог повинен ставити перед школярами завдання, які активізують, конкретизують і полегшують сприймання, сприяють їх естетичному розвитку. Саме перед початковою школою постає завдання – формувати в молодого покоління потребу й уміння працювати.

Сьогодні необхідно розширити й поглибити позиції естетичного виховання, але проблему залучення молодого покоління до естетичних цінностей не можна розв'язувати лише в рамках трудового навчання. Потрібно кардинально вдосконалити зміст і методи естетичного виховання. Кожний педагог повинен поширювати естетико-художню культуру так, щоб естетичне виховання як предмет педагогічної освіти стало необхідним і загальноосвітнім предметом. При цьому вчитель має прагнути до того, щоб сприйняття одних естетичних факторів зумовлювало сприйняття інших, щоб відбувалося взаємозбагачення різних компонентів впливу.

У працях В. Сухомлинського, Б. Лихачова наголошувалося на тому, що естетичне виховання охоплює мистецтво, природу, соціальну дійсність, а також науку і працю. «Я вбачаю, – писав В. Сухомлинський, – великий виховний сенс у тому, щоб дитина бачила, розуміла, відчувала, переживала, досягала як велику таємницю пробудження життя в природі. Перші весняні квіти й бруньки, що розкрилися, перші ніжні стебелинки трави, перший грім, перша весняна купіль горобця – усе це я розкриваю перед дітьми як красу вічного життя. І чим глибше вони одухотворяються цією красою, тим сильніше прагнуть творити прекрасне. Справжнє свято для дітей – цвітіння саду. Рано-вранці діти приходять до саду, милуються білими, рожевими, фіолетовими, оранжевими хвилями, що ніби плывуть по саду, слухають бджолину арфу» [5, с. 410]. На думку В. Сухомлинського, естетичне виховання в системі навчально-виховної роботи посідає дуже важливе місце й має тісний зв'язок з усіма сферами духовного життя як особистості, так і колективу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблеми організації естетичного виховання дітей молодшого шкільного віку у своїх роботах зверталися І. Бех, Л. Виготський, С. Рубінштейн, О. Савченко, Д. Ельконін та ін.

Формулювання цілей статті. Мета статті – розкрити поняття, завдання, шляхи здійснення естетичного виховання й визначити основні напрями естетичного виховання молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Естетичне виховання є системою впливів, спрямованих на вироблення й удосконалення в людині здібностей сприймати, відчувати, цінувати й відтворювати прекрасне в житті та мистецтві. Справжнє завдання естетичного виховання полягає в тому, щоб естетичне відчуття та смак стали складниками будь-якої діяльності людини. Тому саме естетичне виховання спроможне гармонізувати всебічний розвиток особистості. Навіть більше, формування творчого, естетичного по суті ставлення людини до всіх видів своєї життєдіяльності становить кінцеву мету всього процесу виховання. Унаслідок такого виховання людина отримує реальну можливість відповідно до своїх здібностей брати участь в універсальній діяльності суспільства. Естетична творча здатність, як така, є вищим проявом багатства людської особистості, природної сутності людини. Естетичне виховання покликано формувати нову людину. Спільними зусиллями викладачів естетики, психологів, педагогів розроблені вихідні методологічні передумови й принципи, на які повинна спиратися система естетичного виховання в школі. Одна з засадничих методологічних передумов теорії естетичного виховання передбачає необхідність цілеспрямованого педагогічного впливу на школяра. Тільки цілеспрямований педагогічний естетико-виховний вплив, залучення до художньої діяльності в тісному зв'язку з вимогами життя, здатні розвинути сенсорну сферу, забезпечити глибоке розуміння естетичних понять, підняти дитину на рівень розуміння справжнього мистецтва, краси та естетичної творчості. Саме в процесі естетичного виховання в дитини формується відчуття краси навколишнього світу, ставлення до рідної країни, до самої себе. Також естетичне виховання розвиває дитину не тільки як особистість, а і як людину, здатну до естетичних почуттів, тобто людину, яка може бачити прекрасне навколо себе. Проте важливим фактором естетичного виховання є краса наукового пізнання світу. Естетика науки викликає в людини захоплення перед гармонією Всесвіту, прагнення глибше пізнати навколишній світ, перевірити свої можливості. Людина, що переживає й розуміє естетику науки, прагне виконувати пізнавальні завдання раціонально й лаконічно, думати впорядковано й сміливо, шукати нові та несподівані шляхи. Унаслідок цього відбувається збагачення

особистого пізнавального досвіду, тренування розуму, розвиток творчих здібностей. Естетичному вихованню сьогодні відводиться значне місце в процесі формування особистості. Людина частіше спілкується з мистецтвом, естетичними сторонами життя (праця, ставлення, навколишнє соціальне середовище, поведінка, побут, природа). Естетичні явища стають реальними факторами суспільно корисної діяльності, визначають ставлення людини до дійсності. Усе це потребує чіткого визначення сутності естетичного виховання, його взаємозв'язку з іншими сторонами життя. Необхідно навчити дітей розуміти красу праці, у процесі якої створюються всі матеріальні й духовні багатства. Навчаючи дитину насолоджуватися красою праці, виховуючи в ній почуття прекрасного, вихователі тим самим розширюють можливості стимулювання трудової активності за рахунок духовних, морально-естетичних цінностей.

Естетика науки ставить людину перед необхідністю свідомо культивувати високі якості свого творчого мислення. Завдання художньої освіти та естетичного виховання безпосередньо виконує вчитель, який повинен ураховувати всі процеси, які відбуваються в сучасній художній культурі, особливо тенденцію до взаємодії мистецтв. Найважливішим завданням теорії і практики виховання є формування всебічно й гармонійно розвиненої особистості. К. Маркс писав, що людина привласнює собі свою всебічну сутність всебічним чином, отже, як цілісна людина.

Присвоєння людиною своєї всебічної сутності досягається в процесі використання всебічних видів людської діяльності й участі в них. У сучасній теорії естетичного виховання комплексний вплив мистецтва та його взаємодія з основами наук розглядаються як метод, принцип, форма, умова.

У працях Б. Неменського «Мудрість краси» та Д. Кабалевського «Виховання розуму та серця» провідною є думка, що уроки художнього циклу не можуть бути другорядними, розважальними. Це головні уроки людинознавства. Усі види мистецтва походять з єдиного спільного кореня – з трудової діяльності, народної творчості, свідомості та спілкування. Вони породжені й викликані до життя людськими потребами – естетичною та пізнавальною потребою в спілкуванні. Щодо естетичного освоєння дійсності дітьми, то воно починається вже в дошкільному віці. Діти помічають елементи краси в тому, що їх оточує, зокрема, милуються сонячним світлом і красою веселки, і квітами, і зеленню дерев, і дощовими краплями. Але ці захоплення елементарні, як елементарним є

прояв такого почуття. І дотепер у літературі наявні різні думки щодо питання про виникнення й засоби виховання естетичних почуттів. Це пояснюється неоднаковим розумінням самої їх природи. Любов до природи є лише початковим етапом розвитку естетичних почуттів у дитини, які зароджуються ще в дитячому садку. А наступний етап передбачає подальший розвиток цих естетичних почуттів, а також прищеплення любові не тільки до природи, а й до навколишнього світу, до самого себе. Це і є головним завданням педагога – виховати дитину з естетичними смаками, почуттями й уподобаннями.

Виховання естетичного ставлення до природи передбачає формування в дітей естетичного сприйняття, оцінок і суджень, смаку та ідеалу, що сприяє розвиненості сприйнятливості до краси й виразності об'єктивних природних явищ, а також розумінню цінності, унікальності кожного з них. Особлива роль у цьому процесі належить мистецтву, яке у своїх жанрах і образах відображає різноманіття відносин найбільш тонкими та впливовими засобами. Під впливом естетичного ставлення до явищ природи в учнів розвивається художнє мислення, формуються естетичні судження, тобто виховуються манери, звички, смаки. Здатність до естетичного бачення світу значною мірою залежить від глибини й емоційності викладу знань, які учні здобувають на уроках і під час позакласної роботи. Трудове виховання є тим процесом, який залучає школярів до різноманітних педагогічно-організованих видів суспільно корисної праці для передачі школярам певного виробничого досвіду, розвитку в них творчого й практичного мислення, працьовитості та свідомої праці. Трудова підготовка школярів проводиться з урахуванням турботи про довкілля, передбачає спеціальні види роботи з охорони природи. Людина зобов'язана узгоджувати свої трудові дії з природними законами, щоб не завдавати шкоди природі, її красі та гармонії й чинити сприятливий вплив на середовище, покращуючи його.

Саме на уроках з трудового навчання, на відміну від уроків мови і літератури, образотворчого мистецтва та багатьох інших навчальних предметів, в учнів формується уявлення про такі естетичні категорії, як прекрасне й потворне, величне й низьке, трагічне й комічне. Крім того, на цих уроках є можливість розкрити й показати школярам взаємовідносини між виробництвом, технікою і мистецтвом. І це цілком закономірно, адже сприйняття й розуміння людиною прекрасного виникло, головне, у процесі трудової діяльності. Критеріями трудової вихованості школярів є:

висока особиста зацікавленість і продуктивність праці, відмінна якість продукції, трудова і творча активність, раціональне ставлення до процесу праці, трудова, виробнича, планова, технологічна дисципліна, а також працелюбність. Учні мають навчитися працювати в колективі. У процесі колективної праці формуються певні взаємини між учнями, дух співробітництва, взаємодопомоги, товаришкості, виробляється здатність до спільного трудового зусилля.

Підкреслимо, що основним видом діяльності школяра залишається навчання, у процесі якого й формуються основні якості особистості учня. Головним складником сучасного уроку є його процесуальний аспект. На перше місце виходить не те, чого навчає вчитель, навіть не те, як навчає, а як саме вчитель організовує навчальну діяльність учнів на уроці.

Сучасні культуротворчі процеси зумовлюють необхідність переосмислення концептуальних засад художньо-естетичного виховання дітей і молоді. Сьогодні кожному зрозуміло, що без виховання в учнів естетичного ставлення до науки неможливе успішне навчання математики, фізики, біології. Отже, необхідним елементом аналізу сучасного уроку стає оцінка вміння вчителя донести до учнів зміст свого предмета. Уроки трудового навчання в початковій школі спрямовані на набуття школярами досвіду естетичної, художньої діяльності. У навчальній програмі з трудового навчання основний акцент у сфері естетичного виховання зроблено на формуванні в учнів естетичного смаку. Для цього вчитель має систематично роз'яснювати особливості красивих і доцільних форм виробів, способів їх одержання й ознайомлювати учнів з елементами технічної естетики, з використанням у деяких виробках народних орнаментів. Протягом ряду років учитель початкових класів перебуває в тісному контакті з учнями й це дає йому більше можливостей для естетичного впливу на них. Крім того, учитель повинен уміти виділяти елементи красивого в змісті навчального предмета й доносити їх до учнів, пробуджувати інтерес до праці, формувати трудові вміння й навички тією мірою, щоб сам процес праці приносив естетичну насолоду.

У процесі трудового навчання вчитель озброює учнів не лише політехнічними, а й естетичними знаннями, вміннями й навичками творчої діяльності, розкриває перед ними естетичні властивості праці, учить у процесі праці створювати красу, формувати вміння любити й берегти її, виховує в школярів погляд на працю, як на творчість. Виділяючи елементи естетики в змісті навчального матеріалу, учитель повинен мати на увазі, що він не має права

обмежуватися лише знаннями. Значне місце посідають також уміння й навички й досвід творчої діяльності. Важливо, щоб учні розуміли, що від того, як вони оволодівають уміннями й навичками, технічними прийомами, окремими операціями залежить краса й витонченість самого процесу праці. Така праця приносить естетичну насолоду як самому учневі, так і тим, хто має можливість спостерігати за ним.

Естетичне виховання молодших школярів, спрямоване на формування в учнів культури трудових дій, допомагає їм не лише відчувати красу процесу праці дорослих, а й глибше цінувати прояви вміння своєї праці. Також для найбільш успішного естетичного виховання дітей, вироблення в них творчого бачення необхідно постійно впливати на почуття школярів емоційними стимулами, турбуватися про те, щоб уроки трудового навчання наповнювали душі дітей радістю пізнання нового, розкривали їх творчі здібності. Праця дітей на таких уроках завжди матиме творчий характер і приносить радість і естетичну насолоду.

Але для продуктивного естетичного виховання необхідно використовувати цілий комплекс заходів, який урахуватиме не тільки сучасний розвиток науки й мистецтва, а й особливості особистості людини. Тому виховання різнобічних естетичних потреб є необхідною умовою для духовного збагачення як особистості, так і суспільства в цілому.

Висновки. Викладений вище матеріал дає підстави твердити, що естетичне виховання школярів може здійснюватися через залучення їх до художньо-творчої діяльності в загальноосвітніх закладах, закладах культури, у навчальній діяльності, а також у різноманітних формах і видах позанавчальної виховної роботи. В основному виконанню завдань естетичного виховання в освітньому процесі початкової школи сприяють такі дисципліни, як музика, образотворче мистецтво, літературне читання, навколишній світ і трудове навчання. Саме в процесі трудового навчання й образотворчого мистецтва в школяра виховується почуття прекрасного до навколишнього середовища. Звичайно, важлива роль у цьому процесі належить учителеві. Організуючи процес естетичного виховання, учитель має враховувати вікові особливості розвитку мислення, сприйняття, пам'яті, уяви дітей і будувати виховний процес відповідно до цих особливостей. Саме вчитель допомагає школяреві розвинути естетичні смаки й можливості. Учитель, тактовно пропонуючи допомогу дитині, повинен підтримувати її зацікавленість, заохочувати до потрібних дій.

У контексті нашого дослідження подальшого вивчення потребують такі аспекти, як: формування естетичних почуттів молодших школярів у процесі виготовлення аплікації або

ліплення; розвиток естетичних смаків у дітей молодшого віку в процесі роботи над екібаною або кусудою.

Список використаних джерел

1. Гончаров И. Ф. Эстетическое воспитание школьников средствами искусства и действительности / Иван Федорович Гончаров. – М. : Педагогика, 1986. – 128 с.
2. Кардашов В. М. Художньо-творчий розвиток особистості: теоретичний та методичний виміри: монографія / Володимир Миколайович Кардашов. – Мелітополь. : ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2011. – 288 с.
3. Лихачев Б. Т. Теория эстетического воспитания школьников: учеб. пособ. для студентов пед. ин-тов. – М. : Просвещение, 1985. – 176 с.
4. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-4 класи. – К. : Освіта, 2011. – 392 с.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / Василь Олександрович Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 2. – 410 с.
6. Турчин Т. Естетичне виховання молодших школярів у позакласній роботі / Тамара Турчин // Початкова школа. – 2008. – № 5. – С. 16–18.
7. Теория эстетического воспитания / под. ред. Н. И. Киященко, Н. Л. Лейзеров. – М. : Искусство, 1979. – 255 с.
8. Экологическое и эстетическое воспитание школьников / под. ред. Л. П. Печко. – М. : Педагогика, 1984. – 136 с.

References

1. Goncharov, I. F. (1986). *Aesthetic education of school students by means of art and reality*. Moscow: Pedagogika. [in Russian]
2. Kardashov, V. M. (2011). *Creative development of the personality: theoretical and methodical measurements*. Melitopol: TOV "Vudavnuchyi dim MMD". [in Ukrainian]
3. Likhachev, B. T. (1985). *Theory of schoolchildren's aesthetic education*. Moscow: Prosveshchenie. [in Ukrainian]
4. Training programs for general education institutions (2011). *Grades 1-4*. Kyiv: Osbita. [in Ukrainian]
5. Sukhomlyns'kyi, V. A. (1976). *Selected works: in 5 vol. Vol. 2*. Kyiv: Rad. shkola. [in Ukrainian]
6. Turchin, T. (2008). Aesthetic education of junior schoolchildren in out-of-class work. *Pochatkova shkola*, 5, p.p. 16–18. [in Ukrainian]
7. Kiiashchenko, N. I., Leizerov, N. L. (1979). *The theory of aesthetic education*. Moscow: Iskusstvo. [in Russian]
8. Pechko, L. P. (1984). *Ecological and aesthetic education of schoolchildren*. Moscow: Pedagogika. [in Russian].

Рецензент: Аносов І.П. – д.пед.н., професор

Відомості про авторів:

Шевченко Юлія Михайлівна

kukla71@mail.ru

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь,
Запорізька область, 72312, Україна;

Земляченко Катерина Едуардівна

melomanka_777@mail.ru

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького,
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь,
Запорізька область, 72312, Україна
doi: dx.doi.org/нвмдпу.v0i15.1256

Матеріал надійшов до редакції 02.11.2015 р.

Прийнято до друку 15.12.2015 р.